

Komoróczy Géza

Egy töredékes szobrocska Dél-Mezopotámiából (Uruk)

Nem érzem magam kompetensnek ahhoz, hogy a Szépművészeti Múzeum Antik Gyűjteményében bármelyik tárgyról is bármi érdemlegeset próbáljak mondani – bár a felkérés erre szól, s bár van egy-két darabja a kiállításnak, amely jelzi az ókori keleti háttérrel a klasszikus antikvitás mögött: mindenekelőtt Çatal Hüyük; az ókori Mezopotámia azonban hiányzik ebből a gazdag és jelentékeny gyűjteményből, mint ahogy nem kapott helyet az egyiptomi kiállításon sem a Múzeum néhány mezopotámiai tárgya. Ezt a hiányt szeretném hangsúlyozni azzal, hogy most egy mezopotámiai tárgyról fogok beszélni.

A szobrocska finom agyagból készült, magas hőfokon keményre égették. Eredeti méretének mintegy kétharmada maradt meg, ott tört el, ahol a hasonló terrakották legtöbbször: a vékony, nyúlánk deréknál és a lábszáraknál. Kerekplasztikai alakítású, henger alakú agyagból formálták, kézzel és vékony csont vagy nád lapkával. A női alakot hosszú, nyúlánk felsőtest, hosszú lábszár, széles csípő jellemzi, konkáv (homorú) hát, a kezekről semmit nem tudhatunk. A testen – a hasonló darabok többségétől eltérően – festés nyomai nem láthatók. A háton, a nyak vonalában elnyúló vastag, széles domborulat talán hajfonatot jelez. Az alsó lábszárak, a töredék legalsó részéből és a gerincvonal folytatásának mélyüléséből megítélhetően, el voltak választva. A szeméremtestet több éles vonással rajzolták ki.

A szobrocska lelőhelyét – különböző gyűjteményekben lévő hasonló darabok alapján – biztosan azonosítani lehet: Dél-Mezopotámia, Uruk, nagy valószínűséggel az archaikus Anu-zikkurratu ásatásai során keskeny nyomtávú vágányon, csilléken elhordott és az építészeti maradványoktól több száz méternyi távolságban kiöntött *Schutt*, amelyből más töredékek is előkerültek, csupa olyasmi, amit az egybként gondos régészek nem tartottak érdemesnek arra, hogy a leletanyagba besorolják.

Az ismert uruki terrakották alapján lelet-összefüggések nélkül sem nehéz a szobrocska meghatározása. A késő-Ubaid-korból való, a ma használatos kronológia szerint az i. e. 4200–3800 körüli évszázadokból, azaz mintegy 6 000 éves. Egyedi darab, mint minden mezopotámiai agyagszobrocska az öntőmintából való sokszorosítás kezdete, az i. e. harmadik évezred vége előtt. Urukban a Német Régészeti Intézet ásatásaiból mintegy 130 Ubaid-kori (Ubaid 4) női szobrocskát ismerünk különböző gyűjteményekben (Berlin, Baghdád, Bremen, Heidelberg). Közülük egyetlen egy sem köthető ásatási réteghez, valamennyiük későbbi – negyedik évezred végi – épületek feltöltéséből került elő, sőt, az Anu-zikkurratu vályogtéglá masszájából; nincs közöttük egyetlen egy ép darab sem; az említett szám fele, összesen 64, alsó test.

Az a *survey*, melyet még Irák békésebb napjaiban a város területének fontosabb részein a Német Régészeti Intézet munkatársai végeztek, arra az eredményre vezetett, hogy Urukban az Ubaid korban, Dél-Mezopotámia településtörténetének legkorábbi időszakában, régészetiileg az Ubaid 2 szinten, kronológiailag az i. e. ötödik évezred közepén jelent meg az első – vagy első két – falutelepülés. Az Anu-zikkurratu és az Eana templomnegyedei ezekben a körzetekben alakultak ki.

Feltűnő volt, hogy a terrakották, s különösen az anthrópomorf szobrocskák az Anuzikkurratu környékén nagyobb számban kerültek elő, mint másutt a város területén. Minthogy a szó szoros értelmében vett *in situ* leletünk egyetlen egy sincs, nem dönthető el, hogy az eredeti Ubaid 4 rétegben, amelyhez a tárgyak tipológiailag tartoznak, kultikus vagy lakó közegben fordultak elő. Nem ez az alkalom, hogy a terrakotta szobrocskák, vagy ahogyan nevezni szokták, *eidolon*-ok, idólok eredeti funkciója körüli vitákban a döntés igényével mondjak véleményt. Az a nagyszabású elgondolás, amelyet Marija Gimbutas fejtett ki *Goddess* könyveiben, Mezopotámiára nehezen volna alkalmazható. Bár magában Ubaidban ebben az időben vannak már templomok, az anthrópomorf istenképzet még legfeljebb alakulóban lehetett. A legrégebbi uruki anthrópomorf agyagszobrocskák az északi, például, Tell el-Szavván-i alabástrom szobrocskákhoz képest kétségtelenül kevésbé naturalisztikusak, mondhatni, erősebben geometrizáltak, már csak az anyag sajátosságai miatt is. Különböznek tőlük abban is, hogy valószínűleg nem sírokból kerültek a későbbi feltöltésekbe. De még lényegesebb különbségnek látszik, hogy az anthrópomorf és théiomorf terrakották aránya más, mint – hogy ennél maradjak – Tell el-Szavvánban: egyenletesebb. Ez mindenképpen az isten- – termékenység-istennő- – koncepció ellen szól.

Mi köze van e távoli leletanyagának a klasszikus antikvitáshoz vagy közelebről, a Szépművészeti Múzeum Antik gyűjteményéhez? Annyi bizonyosan, hogy beletartozik, ugyanúgy, vagy legalább annyira, mint Çatal Hüyük, abba a tágabb földrajzi és történeti körbe, amelyben a közvetlen Mediterraneum első kultúrái kialakultak. Az értelmezésnek is ugyanazokkal a problémákkal kell megküzdenie, például, az idólok esetében.

A töredékes szobrocska mostani bemutatásának közvetlen célja azonban egészen gyakorlati. Jelentős alkalomkor szerettem volna felhívni a Szépművészeti Múzeumot, hogy nem volna szabad fenntartania a jelenlegi állapotot, ti. azt, hogy kiállításain semmi sem jelzi az ókori Mezopotámiát. Az antik kiállítás, amely a gazdag múzeum talán legnyitottabb részlege, évek óta nagy leleménnyel tágítja a klasszikus ókor horizontját a peremterületek kronológiailag vele párhuzamos kultúrái felé. Hasonló lépést kellene tennie a múzeumnak Mezopotámia felé is: bár visszafelé, de földrajzilag nem távolabb, mint a szkíthák, kronológiailag nem régebbre, mint a már többször említett Çatal Hüyük, viszont mindenképpen szerves történeti összefüggések mentén. És éppen az Antik gyűjteménynek, amelynek anyagához az ókori Közel-Kelet és ezen belül Mezopotámia szorosabban kapcsolódik, mint Egyiptomhoz. Ha nagyméretű vagy különleges értékű műtárgyak, *Museumsstücke*, nem szerezhetők is be egykönnyen, jelzésül most is van egy s más kiállítani való az Egyiptomi gyűjteményben. És bővítésül, ezzel fejezem be, magam is felajánlom azt az egy-két apró tárgyat, amelyeket most tanszékünk tanulmányi vitrinje őriz: hogy legalább egy tárló jelezze a kiállításon az emberi történelem több évezredes korszakát: az ókori Mezopotámiát.